तल्लग्नस्य स्थूलमानम् । ३ । ४७ । इति ज्योतिस्तत्त्वम् ॥ * ॥ त्रितारकशराकृतिश्रवणानक्षत्रस्य गगनमध्योदये मेषलग्नस्य अष्टादशपलाधिकदण्डैको गतो भवेत् । यथा,—

"तारकात्रयमिते शराकृतौ
केशवे गगनमध्यवर्त्तिनि ।
मत्तवारणगतेऽजलग्नतो
निर्ययुर्गजमहीध्रलिप्तिकाः ॥"

मर्द्दलाकृतिपञ्चतारकधनिष्ठानक्षत्रस्य मस्तकोपर्य्युदये मेषलग्नस्य षट्त्रिंशत्पलाधिकदण्डद्वयं गतं स्यात् । यथा,—

"मस्तकोपरि समागते धने
मर्द्दलाकृतिनि पञ्चतारके ।
यान्ति कान्तिमति मेषलग्नतः
सारसाक्षि रसघस्रलिप्तिकाः ॥"

इति कालिदासकृतरात्रिलग्ननिरूपणम् ॥

मेषकः, पुं, (मिषतीति । मिष् + अच् । संज्ञायां कन् ।) जीवशाकः । राजनिर्घण्टः ॥

मेषकम्बलः, पुं, (मेषलोमनिर्म्मितः कम्बलः । मध्यपदलोपी कर्म्मधारयः ।) मेषलोमनिर्म्मितवस्त्रम् । तत्पर्य्यायः । ऊर्णायुः २ । इत्यमरः । २ । ९ । १०७ ॥

मेषलोचनः, पुं, (मेषस्य लोचनमिव पुष्पमस्य ।) चक्रमर्द्दः । इति भावप्रकाशः ॥ मेषचक्षुस्तुल्यचक्षुषि, त्रि ॥

मेषवल्ली, स्त्री, (मेषप्रिया वल्ली ।) अजशृङ्गी । इति भावप्रकाशः ॥

मेषविषाणिका, स्त्री, (मेषस्य विषाणं शृङ्गमिव प्रतिकृतिरस्याः । विषाण + प्रतिकृतौ कन् । टापि अत इत्वम् ।) मेषशृङ्गी । इति रत्नमाला ॥

मेषशृङ्गः, पुं, (मेषस्य शृङ्गमिव । तदाकृतित्वात् ।) स्थावरविषभेदः । इति हेमचन्द्रः । ४ । २६३ ॥ (यथा, सुश्रुते उत्तरतन्त्रे । १७ अध्याये ।
"मेषशृङ्गस्य पुष्पाणि शिरीषधवयोरपि ॥")

मेषशृङ्गी, स्त्री, (मेषशृङ्ग + गौरादित्वात् ङीष् ।) अजशृङ्गीवृक्षः । मेढ़ाशृङ्गी इति भाषा । (यथा, सुश्रुते । १ । ३९ ।
"मेषशृङ्गी मातुलुङ्गी सुरङ्गीत्यादि ॥")
तत्पर्य्यायः । नन्दीवृक्षः २ मेषविषाणिका ३ चक्षुः ४ चक्षुर्व्वहनम् ५ मेढ्रशृङ्गी ६ गृहद्रुमा ७ । इति रत्नमाला ॥ (तथास्याः पर्य्यायो गुणाश्च ।
"मेषशृङ्गी विषाणी स्यान्मेषवल्ल्यजशृङ्गिका ॥
मेषशृङ्गी रसे तिक्ता वातला श्वासकासहृत् ।
रूक्षा पाके कटुस्तिक्ता व्रणश्लेष्माक्षिशूलनुत् ॥
मेषशृङ्गीफलं तिक्तं कुष्ठमेहकफप्रणुत् ।
दीपनं स्रंसनं कासकृमिव्रणविषापहम् ॥"
इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे ॥)

मेषा, स्त्री, (मिष्यतेऽसौ । मिष् + कर्म्मणि घञ् । टाप् ।) त्रुटिः । इति शब्दचन्द्रिका । गुजराटी एलाइच इति भाषा ॥

मेषाक्षिकुसुमः, पुं, (मेषाणां अक्षिवत् कुसुमान्यस्य ।) चक्रमर्द्दः । इति रत्नमाला ॥

मेषाण्डः, पुं, (मेषस्याण्डमिवाण्डमस्य ।) इन्द्रः । इति पुराणम् ॥

मेषान्त्री, स्त्री, (मेषस्य अन्त्रमिव अन्त्रं सूक्ष्मत्वगस्याः ।) वस्तान्त्रीवृक्षः । इति राजनिर्घण्टः ॥

मेषालुः, पुं, (मेषप्रियः आलुः ।) वर्व्वरावृक्षः । इति शब्दचन्द्रिका ॥

मेषाह्वयः, पुं, (मेषस्याह्वयः आह्वास्य ।) चक्रमर्द्दः । इति राजनिर्घण्टः ॥ (विवरणमस्य चक्रमर्द्दशब्दे ज्ञातव्यम् ॥)

मेषिका, स्त्री, (मेषी + स्वार्थे कन् । टाप् । ह्रस्वः ।) मेषी । इति शब्दरत्नावली ॥

मेषी, स्त्री, (मिष्यते गृह्यते असौ इति । मिष + घञ् । ङीष् ।) तिनिशवृक्षः । जटामांसी । इति राजनिर्घण्टः ॥ मेषस्त्रीजातिः । भेड़ी । (यथा, वाजसनेयसंहितायाम् । ३ । ५९ ।
"भेषजमसि भेषजं गवेऽश्वाय पुरुषाय भेषजं सुखं मेषाय मेष्यै ॥")
तत्पर्य्यायः । जालकिनी २ अविः ३ । इति त्रिकाण्डशेषः ॥ एड़का ४ मेषिका ५ इति शब्दरत्नावली । क्रुररी ६ रुजा ७ अविला ८ वेणी ९ । इति हेमचन्द्रः । ४ । ३४३ । अस्या दुग्धगुणाः । मधुरत्वम् । गाढ़त्वम् । स्निग्धत्वम् । कफापहत्वम् । वातामयकरत्वम् । स्थौल्यत्वम् । लोमशायाश्चेत् गुरुत्वम् । वृद्धिदत्वञ्च । इति राजनिर्घण्टः ॥ * ॥ अपि च ।
"आविकं लवणं स्वादु स्निग्धोष्णं चाश्मरीप्रणुत् ।
अहृद्यं तर्पणं केश्यं शुक्रपित्तकफप्रदम् ।
गुरुकासेऽनिलोद्भूते केवले वानिले वरम् ॥"
इति भावप्रकाशः ॥
अस्या दधिगुणाः । सुस्निग्धत्वम् । कफपित्तकरत्वम् । गुरुत्वम् । वाते रक्तवाते च पथ्यत्वम् । शोफव्रणनाशित्वञ्च ॥ * ॥ अस्या नवनीतगुणाः । क्लिष्टगन्धत्वम् । शीतलत्वम् । मेधाहरत्वम् । पुष्टिदत्वम् । स्थौल्यत्वम् । मन्दाग्निदीपनत्वम् । सारकत्वम् । पाके हिमत्वम् । लघुत्वम् । योनिशूले कफे वाते दुर्नाम्नि च हितत्वञ्च । दुर्नाम्नि स्थाने गुदशूले इति पुस्तकान्तरे पाठः ॥ * ॥ तस्या घृतगुणाः । अतीवगौरवात् सुकुमारदेहिनां वर्ज्यत्वम् । बुद्धिपाटवहरत्वम् । बलावहत्वम् । वपुषां विस्रगन्धिकारित्वञ्च । इति राजनिर्घण्टः ॥ तन्मांसगुणाः । यथा, भावप्रकाशे ।
"छागमेषवृषाश्वाद्याः ग्राम्याः प्रोक्ता महर्षिभिः ।
ग्राम्या वातहराः सर्व्वे दीपनाः कफपित्तलाः ।
मधुरा रसपाकाभ्यां बृंहणा बलवर्द्धनाः ॥"

मेसूरणं, क्ली, दशमलग्नम् । यथा,—
"कर्म्मस्थानञ्च दशमं खं मेसूरणमास्पदम् ।"
इति ज्योतिस्तत्त्वम् ॥

मेहः, पुं, (मेहति क्षरति शुक्रादिरनेनेति । मिह् + घञ् ।) प्रमेहरोगः । इत्यमरः । २।६।५६ ॥ (अस्यौषधं यथा,—
"वङ्गभस्म द्विवल्लञ्च लेहयेन्मधुना सह ।
ततो गुड़समं गन्धं भक्षयेत् कर्षमात्रकम् ॥
गुड़ूचीसत्त्वमथवा शर्करासहितन्तथा ।
सर्व्वमेहहरो ज्ञेयो वङ्गावलेह उत्तमः ॥"
इति वङ्गावलेहः ॥
"भस्मसूतं समं कान्तमभ्रकन्तु शिलाजतु ।
शुद्धताप्यं शिलाव्योषं त्रिफलाङ्कोठजीरकम् ॥
कार्पासमज्जारजनी समं भाव्यञ्च भृङ्गिणा ।
विंशद्वारं विशोष्याथ मधुयुक्तं लिहेत्सदा ॥
माषमात्रं हरेन्मेहं मेघनादरसो महान् ॥"
इति मेघनादरसः ॥
"रसभस्म समायुक्तं वङ्गभस्म प्रकल्पयेत् ।
अस्य माषद्वयं हन्ति मेहान् क्षौद्रसमन्वितम् ॥"
इति वङ्गेश्वररसः ॥
इति वैद्यकरसेन्द्रसारसंग्रहे प्रमेहाधिकारे ॥ अन्यत् प्रमेहशब्दे द्रष्टव्यम् ॥ * ॥ मिहतीति । मिह + अच् ।) मेषः । इति शब्दचन्द्रिका ॥ प्रस्रावः । इति हेमचन्द्रः । ३।२९७ ॥ (अग्न्याद्यभिमुखं तत्करणे दोषो यथा, मनौ । ४।५२ ।
"प्रत्यग्निं प्रतिसूर्य्यञ्च प्रतिसोमोदकद्विजान् ।
प्रतिगां प्रतिवातञ्च प्रज्ञा नश्यति मेहतः ॥"
"अग्निसूर्य्यचन्द्रजलब्राह्मणगोवाताभिमुखं मूत्रपुरीषे कुर्व्वतः प्रज्ञा नश्यति ।" इति तट्टीकायां कुल्लूकभट्टः ॥)

मेहघ्नी, स्त्री, (मेहं हन्तीति । हन् + टक् । ङीष् ।) हरिद्रा । इति रत्नमाला ॥

मेहनं, क्ली, (मेहति सिञ्चति मूत्ररेतसीति । मिह् सेचने + ल्युः ।) शिश्नः । इत्यमरः । २।६।७६ ॥ (यथा, ऋग्वेदे । १० । १६३ । ५ ।
"मेहनाद्वनं कारणाल्लोम ।"
"मेहनात् मेढ्रात् ।" इति तद्भाष्ये सायणः ॥ यथा, च सुश्रुते । १ । ३५ ।
"ह्रस्वानि यस्य पर्व्वाणि सुमहच्चापि मेहनम् ।
तथोरस्यवलीढ़ानि न च स्यात् पृष्ठमायतम् ॥
ऊर्द्ध्वञ्च श्रवणौ स्थानान्नासा चोच्चा शरीरिणः ।
हसतो जल्पतो वापि दन्तमांसं प्रदृश्यते ।
प्रेक्षते यश्च विभ्रान्तं स जीवेत् पञ्चविंशतिम् ॥")
मूत्रम् । इति मेदिनी । ने, ११० ॥ (यथा, सुश्रुते । १ । ३२ ।
"वस्तवद्विलपन् यश्च भूमौ पतति स्रस्तमुष्कस्तब्धमेढ्रो भग्नग्रीवः प्रणष्टमेहनश्च मनुष्यः ॥")
भावेऽनट् प्रत्यये मूत्रोत्सर्गश्च ॥

मेहनः, पुं, (मेहति सिञ्चति रसमिति । मिह + ल्युः ।) मुष्ककवृक्षः । इति राजनिर्घण्टः ॥

मेहना, स्त्री, (मेह्यते क्षार्य्यते शुक्रमस्यामिति । मिह क्षरणे + णिच् + अधिकरणे युच् । स्त्रियां टाप् ।) महिला । इति केचित् ॥ (मेहनीयम् । यथा, ऋग्वेदे । ५ । ३९ । १ ।
"यदिन्द्रचित्रमेहनास्ति त्वादातमद्रिवः ॥")